

Bojan Radej

Ukradena blaginja (1.DEL/2)

Gospodarska rast ni več pomembna kot vir blaginje ampak služi le še širjenju osnove piramide, kar je pogoj, da se ne zruši vase. Pomembna je, ker ustvarja zaveso, ki prikriva pretakanje bogastev z dna na vrh piramide. Ena od možnosti za zaježitev uničevalne gospodarske rasti je denarna reforma in z njo uvedba 'lokalnega denarja' kot dopolnilne valute, ki služi predvsem lokalnemu gospodarstvu, in je družbeno prispevna. Vendar to ne bo lahko, saj, kot pravi David Weston, oxfordski kritik sedanje ureditve, pri denarnih stvareh ljudje še vedno verjamejo, da je Zemlja ploščata.

Profesor Paul Krugman z univerze Princeton in odmevni kolumnist New York Timesa, ki je za svoja dognanja pri analizi tržnih ciklov leta 2008 prejel nagrado Nobelovega sklada za ekonomijo trdi, da je sedanji koncept gospodarske rasti, zasnovan na dolgu in zamišljen kot piramidna struktura, nevzdržen. Posojila so postala kamen okoli vratu človeštva, čeprav so v osnovi potrebna zgolj kot sredstvo za ustvarjanje obratnega kapitala v podjetjih za premostitev časa, ki preteče med proizvodnjo in prodajo. Gospodarstva si pomagajo z dolgom od začetka industrijske revolucije, sicer hitro širjenje njihovih poslov ne bi bilo izvedljivo.

V post-industrijski dobi so se razmerja med gospodarsko rastjo in dolgom povsem spremenila. Dolg ni več le pripomoček podjetjem za financiranje njihove rasti ampak je sam postal blago, posojilna industrija pa je prevladala nad večino drugih gospodarskih in negospodarskih vej. Čeprav so finance donosna dejavnost, pa ne proizvajajo ničesar in nič ne prispevajo k občni blaginji, saj se pogosto izognejo celo plačilu davkov, kot ugotavlja Ellen Brown. In to še ni vse, saj se dobiček proizvodne oz. ne-finančne ekonomije, ki nas preskrbuje z uporabnimi dobrinami in storitvami, vse težje vrača v proizvodnjo uporabnih stvari. Zaradi obetov višjih zaslužkov namreč odteka v virtualni svet globalnih financ, kjer je osvobojen družbenih spon, sledi lastnim špekulativnim nagonom ter služi le še samemu sebi.

V anglosaškem svetu je gospodarska rast od druge svetovne vojne naprej samo pol tako hitra kot rast posojil, je v komentarju decembra napisal nekdanji analitik ameriške vlade Richard Cook. Materialni napredek poganjajo procesi, ki jih je ustvarilo splošno pretvarjanje vsakovrstnega stvarnega premoženja v vrednostne papirje, s katerimi se lahko trguje oz. t.im. *sekuritizacija*; angleško *securitisation*).

Njeni začetki segajo v pozna sedemdeseta leta. Gre za sofisticiran izvedeni vir poslovnega financiranja, ki ga bomo spoznali na primeru. Banka X daje posojilo desetim osebam, vsaki denimo v enaki višini, ki jih posojilojemalci

uporabijo za nakup stanovanj. Banka je torej svoj kapital vložila v nakup desetih stanovanj svojih strank v upanju, da ji bodo kupci odplačali celoten dolg, da bo lahko ustvarila dobiček. Zato ker obstaja določena verjetnost neplačila, je vsem posojilojemalcem zaračunala pribitek k obrestim. Banka lahko počaka nekaj desetletij do konca odplačilne dobe, da se posel zaključi. Lahko pa svoja sredstva takoj proda po nekoliko nižji ceni, ki ji še nudijo majhen zaslužek, in se loti novih izzivov. Prodala bi lahko vsako posojilno pogodbo posebej, vendar je ukvarjanje z majhnimi zneski velikim finančnim trgovcem ovira. S stališča banke X teh deset posojil pomeni deset različnih vrst sredstev, ker so vsakič dejavniki tveganja drugačni. Zato najprej vseh deset posojil zavije v en finančni paket, ga nato razdeli na veliko enakih vrednostnih papirjev (t.im. *securities*) in potem le te proda različnim naložbenikom, ki s tem vsi pridobijo isto v pogledu finančne donosnosti in tveganj zaradi morebitnih neodplačil posojil (banka od sekuritizacije naprej deluje le še kot računovodski servis). Posledica sekuritizacije je, da banke pridejo hitreje nazaj do denarja, investitorji (večinoma špekulanti) pa pridobijo vrednostne papirje, ki so sicer tvegani, vendar je tveganje na vse kupce porazdeljeno enakomerno.

Finančna 'inovativnost' je šla že tako daleč, da je danes mogoče kot prvovrstne oz. nizko tvegane izdajati vrednostne papirje na dolg zelo nezanesljivih dolžnikov. Za nakup teh papirjev se kupci zadolžijo, ker upajo, da se bo dolg sam odplačal z rastjo dobičkov, ki poteka, dokler papirji privabljajo vedno nove kupce. To je princip piramidnih finančnih sistemov, ki so v zadnjem desetletju kot velika inovacija svetovnih financ postale zakonita industrija. V tem času se je skokovito povečal delež gospodarske rasti, ki jo prispeva finančna industrija, ki npr. v ZDA dosega že dve petini celotne rasti.

Gospodarski svet in predvsem svet naložb je postal velikanska igralnica, v kateri vloge niso omejene z obsegom stvarnih dobičkov, ampak le od dostopnosti posojil. Že leta 1986 je *Svetovna banka* ocenila, da so denarne transakcije na svetovni ravni od 15 do 20 krat večje, kot je to potrebno za financiranje svetovne trgovine. Današnja ocena je, da sta samo še 2% transakcij na svetovni ravni povezana z resničnimi transakcijami, upravičenimi s trgovino, vlaganjem za pridobitev dobrin in turizmom, preostalih 98% pa je popolnoma špekulativnih. To je svet, v katerem odločajo špekulanti, države pa gledajo proč.

V središču problema so obresti. Monetaristični ekonomski red s pomočjo obrestne mere ustvarja umetno pomanjkanje in sadove gospodarske rasti od večine prebivalstva odteguje in jih koncentrira pri najbogatejših. Decembra lani je Nobelov nagrajenec za ekonomijo Joseph Stiglitz v nemškem Spieglu zapisal, da premoč pride najbolj do izraza, ko temeljne ekonomske odločitve preidejo v roke monetaristov t.im. 'fundamentalistične ekonomske šole', zbrane okrog Nobelovca za ekonomijo iz l. 1976, že dobri 2 leti pokojnega Miliona Friedmana.

Gre za osrednje bančnike, ki verjamejo, da je z dviganjem in spuščanjem obrestnih mer mogoče uravnati svet. Obrestovanje je povsem ekskluziven in selektiven ekonomski vzvod. V uporabi ni za nobeno drugo ekonomsko bogastvo, razen za tista, ki so namenjena kovanju denarnih dobičkov. S tem so obresti podelile premoč dobičkonosnih nad neobrestovanimi nacionalnimi bogastvi. Premoč postane najbolj očitna, ko ekonomska oblast preide v roke monetaristov.

Denar je postal tako močan, da si je izvolil četrto vejo oblasti centralnih bančnikov, ki deluje neodvisno od ljudi in izvoljenih politikov, je že pred 3 leti ugotavljal direktor *Ameriškega inštituta za monetarizem* Stephen Zarlenga. In bančniki vladajo s jekleno roko: Richard Cook v omenjenem komentarju izpred dveh mesecev navaja, da je francoski bančnik Michel Camdessus, od 1987 do 2000 izvršni direktor *Mednarodnega denarnega sklada*, stečajnega upravitelja bankrotiranih držav, priznal, da je bil v času svojega službovanja za uresničitev monetarističnega modela makroekonomskega delovanja držav pripravljen 'žrtvovati generacijo'. Pod totalitarno oblastjo monetaristov se nevidna roka trga pokaže le še kot nedolžna nežnost.

Povezava med gospodarsko rastjo, ki jo ženejo s posojili pitane finančne špekulacije in eko-socialno nevzdržnostjo te rasti, je neposredna. Cena kapitala, ki jo plačajo v produkciji, je postala ena glavnih stroškovnih postavk. Zato s povečanjem produktivnosti dela ustvarjeno obilje dobrin in storitev ne more prinesiti blaginje in kakovostnega življenja ampak le "revščino sredi obilja". Večina prebivalstva namreč zgolj plačuje prevajene stroške obresti, ne prejme pa nagrade za rast finančnega kapitala. Margrit Kennedy, nemška publicistka in aktivistka s področja alternativnih denarnih sistemov, navede naslednjo šokantno oceno: »*Vsesplošno prepričanje je, da plačujemo obresti le, če si denar sposodimo, in da si, če nočemo plačevati obresti, denarja pač ne sposojamo. V resnici pa so obresti vključene v vsako ceno, ki jo plačamo. Obresti na kapital v povprečju dodajo 30 – 50% na cene našega blaga in storitev. Če bi odpravili obresti in jih nadomestili z nekim drugim mehanizmom, ki bi vzpodbujal kroženje denarja, bi nas večina postala bodisi dvakrat premožnejša, ali pa bi za ohranitev enakega življenjskega standarda morali delati le pol toliko, kot delamo zdaj*«. Prevod njene knjige o alternativnem denarju iz 1995 bo z naslovom »*Pravičen denar – pravičen svet. Kako ustvariti sredstvo menjave, ki bi delovalo za vse in varovalo planet*«, kmalu izšel pri nas.

Materialnega obilja torej ni, ker so ga požrle obresti in so si ga na koncu prisvojili bančniki. Svetovno gospodarstvo in vajeti kapitalizma je prevzel kleptokratski razred *banksterjev* (Rooseveltov izraz iz 30-ih let), ki zdaj usmerja svetovno gospodarsko rast, pri kateri je korist privilegirane manjšine v neposredni zvezi z izgubami pretentane večine.

Če vladni dolgovi in s tem obresti rastejo, se k lastnikom denarnega bogastva pretaka več denarja, medtem ko tisti, ki delajo za plačo, odplačujejo obresti preko povišanih davkov, in imajo manj denarja, ki bi ga lahko porabili. S primerjavo obrestnih plačil in dohodka od obresti v desetih številčno enakih skupinah nemških prebivalcev, razdeljenih po višini njihovih dohodkov ugotovi, da prvih osem delov prebivalcev plačuje več, kot prejme, deveti del prejema nekaj več kot plačuje, deseti del pa prejema približno dvakrat več obresti, kot jih plačuje. Deseti del torej prejema obresti, ki jih je prvih osem delov izgubilo. To pa je eden izmed glavnih razlogov – ki je verjetno tudi najmanj razumljen - zakaj *»so bogati vedno bogatejši, revni pa vedno revnejši«*, kot je zapisala Margrit Kennedy.

Z dolgom gnana gospodarska rast, dobra predvsem za izbrance, ne bo nikoli odpravila revščine, dokler je delitev sadov rasti tako pristranska. Petina najbogatejših prejme štiri petine vseh dohodkov in poseduje 85% globalnega premoženja. V 80-ih letih je za vsakih sto dolarjev gospodarske rasti (oz. računovodsko rečeno, 'dodane vrednosti') tistim, ki živijo pod mejo revščine po merilih *Svetovne banke*, pripadlo 2,2 dolarja. V 90-ih letih je ta delež znašal le še 60 centov. Ali drugače, da bi za dolar povečali dohodek revnih, ki prejemajo manj kot dolar na dan, bi to zahtevalo 166 dolarjev globalne rasti. Tukaj se zadržkom zaradi socialne nepravilnosti takšne rasti pridružijo še zadržki zaradi omejenih ekoloških možnosti za zadostno povečanje gospodarske rasti ob tako visoki nepravilnosti. Da bi najrevnejšim zagotovili samo tri dolarje na dan, bi pri sedanjem načinu gospodarske rasti potrebovali za petnajst planetov naravnih virov, sta v delovnem poročilu na temo za OZN 1.2006 ugotovila David Woodward in Andrew Simms.

A svet kot celota ni reven. V resnici je preplavljen z ogromnimi presežki varčevanja premožnejših. Po dostopnih podatkih okoli deset milijonov ljudi na celem svetu poseduje za 40 tisoč milijard dolarjev prostih sredstev, ki iščejo poti v naložbe. Da bi si lažje predstavljali kako velik prispevek k blaginji bi s tem lahko dosegli, priča primerjava, da bi za odpravo lakote na svetu (za katero trpi 860 milijonov ljudi), po navedbah Jacquesa Dioufja, direktorja Organizacije ZN za prehrano in kmetijstvo FAO, bilo potrebno letno nameniti trideset milijard dolarjev ali manj kot tisočinko tega zneska. Materialno obilje je ustvarjeno globalno, a ga dolžniško zasvojena gospodarska rast večini prebivalstva sproti odteguje. Takšna gospodarska rast ne opravičuje več družbenih privilegijev in javnih podpor, ki jih zdaj uživa.

Joseph Stiglitz je nedavno za Spiegel izrazil prepričanje, da je nova globalna nestabilnost nasploh in gospodarske rasti posebej sad nepoštenja finančnih ustanov in nekompetentnosti odgovornih politikov, posledica tega pa je intelektualni bankrot svetovnih elit. Omogočila ga je neumnost prav tistih, ki

so dolžni varovati obče koristi, njihova slaba analiza in povsem namerno spregledana opozorila. Po mnenju Nobelovca za ekonomijo Edmunda Phelps so zaradi svojih napačnih presoj v javnosti najbolj zaupanje izgubili banke in bančniki, ki so zaradi obetov lastnega zaslužka zaigrali vloge svojih varčevalcev in naložbe svojih parterjev ter tako globalno gospodarstvo vrgle s tečajev. Nevidna roka trga se je tako na koncu izrodila v računovodske prevare, ničvredne hipoteke, notranje informacije in nezmožnost prevzemanja dolgov.

Če upoštevamo neravnovesja, ki jih ustvarja sistemska kriza, moramo pod vprašaj postaviti temeljne podmene sedanjega koncepta materialnega napredka in začeti je pri najbolj temeljnih stvareh, pri denarju in dolgu. Odvajanje dolžniško zasvojene gospodarske rasti ne zahteva nič manj kot izrupati korenine sedanjih težav. Serge Latouche, francoski ekonomist, ekonomski antropolog in filozof s pariške univerze Orsay, ter radikalni kritik progresivizma, nas spomni, da je v XIX. stoletju obstajala cela množica malih lokalnih in regionalnih, v lokalno gospodarstvo trdno zasidranih bank. Zaradi razvoja nacionalnih bank so izginile, nadomestile pa so jih agencije, ki so izčrpale lokalne prihranke in s tem financirale veliko nacionalno industrijo. Danes pa zaradi transnacionalnih bank izginjajo nacionalne banke v prid multinacionalnih podjetij.

Nastale razmere kličejo k radikalnim posegom v temelje denarnega sistema, v katerem bi morali obresti nadomestiti z nekim drugim mehanizmom, ki bi vzdrževal kroženje denarja. Mehanizem obresti, kot je že v knjigi iz 1. polovice 80-ih let pisal Dieter Suhr, deluje proti ustavnim pravicam posameznikov: če ustava vsakemu posamezniku zagotavlja enakopraven dostop do vladnih storitev, in denarni sistem lahko tako opredelimo, potem je nezakonito, da imamo sistem, v katerem manjšina nenehno dobiva več, kot pa plačuje za to storitev na račun večine. Nacionalni denar je nacionalno političen, ker vzpostavi koridorje za centralizirane finance.

To se dogaja tudi v primeru uvajanja evra in evropskega denarnega sistema, ki centralizirano moč usmerja v London, Frankfurt in Zürich. Protiutež centraliziranemu konceptu denarja je uveljavitev načela subsidiarnosti v denarnih zadevah. Subsidiarnost pomeni prenos odločanja in delovanja na najnižjo možno raven - v tem primeru torej uveljavitev pravice izdajanja lokalnega denarja. V nasprotnem, torej dokler bo emisija denarja izključno v rokah centralnih bančnikov, ne bo nikoli mogoče reči, da živimo v demokraciji. Denarju je treba odvzeti predvsem spodbude za nesmiselno kopičenje kapitala in izboljšati njegovo delovanje kot menjalnega sredstva.

Po klasičnem razumevanju ima denar štiri osnovne funkcije – je posrednik, mera, hranilec in standard. Posrednik je v menjavi naturalno različnih vrst blaga; kot splošno merilo vrednosti se pojavi na primer za potrebe računovodstva; kadar ni inflacije je tudi hranilec vrednosti; plačilno sredstvo je takrat, kadar z

njim plačujemo določene obveznosti brez neposredne materialne protivrednosti (na primer davke). Tako klasično videne funkcije denarja so v več pogledih problematične. Najprej obstaja dvom, da za ekonomske potrebe zadošča samo en standard in merilo vrednosti, da bi lahko zaobjel vse, kar je v ekonomiji pomembno. Naslednja kritična pripomba klasičnemu razumevanju funkcij denarja je, da sta merilo menjave in hranilec vrednosti v konfliktu, saj enota denarja ne more biti hkrati v obtoku in na zalogi. S tem, ko je isti denar na eni strani namenjen posredovanju v menjavi, kar zahteva njegovo kroženje in na drugi hranjenju vrednosti, kar zahteva njegovo odtegotvanje kroženju, so povezane velike težave.

Seznam literature je na voljo na spletnem naslovu <http://www.sdeval.si/Objave/Ukradena-blaginja-nadaljevanka.html>

Bojan Radej

Ukradena blaginja (2.DEL/2)

Lokalni denar lokalne ekonomije

Neredki proučevalci denarnih sistemov so zaprepani nad spoznanjem, kako malo ljudje na splošno vemo o denarnih alternativah, in kako docela so pozabljene tiste uspešne epizode iz denarne zgodovine, ki so ogrozile vladajoči centralizirani monetarizem. Enega prvih celovitih predlogov za korenito drugačen denarni sistem je na prelomu XX. stoletja v knjigi »*Naravni gospodarski red*« predstavil **Silvio Gesell**, ki je dogmo monetaristov postavil povsem na glavo – če ne morda šele na noge.

V osnovi njegovega predloga gre za makroekonomske problematiko izbire načina zapiranja vrzeli povpraševanja, t. j. razlike med celotno ustvarjenim dohodkom ter za potrošnjo takoj razpoložljivim dohodkom. To, da nekateri privarčujejo del svojega dohodka za gospodarsko rast pomeni težavo, saj kratkoročno gledano duši agregatno potrošnjo celotnega produkta. Zato se lahko zgodi, da del že ustvarjenega proizvoda v nekem letu ostane v zalogah. Tako bi morala biti proizvodnja v naslednjem letu ustrezno manjša, da bo spet, vendar na nižji ravni, doseženo ravnovesje med obsegom proizvodnje in potrošnje, ki je dolgoročno edino vzdržno. Torej, kadar nekateri varčujejo, je treba ustvariti nadomestno kupno moč, da bi v naslednjem gospodarskem ciklusu lahko dosegli rast. Najpomembnejša pri tem je izbira načina za 'monetizacijo varčevanja' - torej izbire načina zapiranja povpraševalne vrzeli. Dilema zahteva izbor, ta pa razkrije, ali se denarne oblasti vidijo kot imperialne ali kot demokratične.

O imperialni monetarni politiki ne izgubljam besed, saj o njej lahko beremo povsod drugod! **Gesell** pa predlaga demokratično možnost zapiranja vrzeli. Silvio Gesell, nemški trgovec in teoretični ekonomist, je 1916. leta predlagal t.im. naravni ekonomski red, od katerega se še danes učijo tako makroekonomisti kot anarhisti. Novi red bo naravni ekonomski red (v izvorniku *Natürliche Wirtschaftsordnung*), ki bo na temeljih svobodnega gospodarstva omogočil nastanek svobodnega gospodarstva (*Freiwirtschaft*), temelječega na ideji svobodnega denarja (*Freigeld*) in svobodne zemlje (*Freiland*), ki bo vsa v javni lasti. V takšnem ekonomskem redu bi bil vsak odvisen le od svojih talentov, kar bi izboljševalo zmožnosti cele skupnosti, da skrbi za revne. V tem je izvir razlike med njim in Karlom Marxom, ki je ekonomski red obravnaval kot družbeno ustvarjeno strukturo.

Skratka, Gesell je na denarnem področju opazil, da skladiščenje katerega koli blaga, razen denarja, nekaj stane – žito izgublja svojo vlago, kovinski izdelki rjavijo, hiše se amortizirajo zaradi vremena ipd. Tako ima denar veliko prednost pred vsemi drugimi vrstami blaga, ker je **cenen hranilec vrednosti**. Gesell je dojel naslednje: denar v kroženju rabi spodbudo zato, da svojo menjalno nalogo opravi čim hitreje in čim večkrat v enoti časa, tako da lahko manjša količina denarja pri zadostni hitrosti obrata nadomesti celoten izpad obtoka denarja zaradi varčevanja. Če se denar obrne samo enkrat, tedaj nakup sto vrednostnih enot proizvodnje zahteva sto vrednostnih enot denarja; če bi se denar obrnil desetkrat, bi za nakup sto enot proizvodnje zadoščalo že samo deset enot denarja itn. Njegov predlog torej izhaja iz tega, da je treba denar, ki ga človek ne prihrani ampak nameni potrošnji, obvezno kaznovati z razvrednotenjem, če predolgo leži v žepu in se ne '*obrača*'. Zato predlaga, da bi centralna banka namesto obresti varčevalcu in posojilodajalcu zaračunala ležarino za denar v obtoku ali *prispevek za obtok*.

Takšen predlog, četudi najprej precej sumljiv tistim z malo denarja, ima dve veliki prednosti: skupno povpraševanje po denarnih sredstvih ne bi več naraščalo z eksponentno rastjo, saj bi denar ostajal v obtoku z zelo veliko hitrostjo obrata; obenem pa je pomembno tudi to, da medtem, ko gredo danes plačane obresti v zasebne žepke, pa bi prispevek za obtok pomenil javno pridobitev, ki bi zmanjšala potrebo po obdavčenju dohodkov iz dela in obdavčenju nakupa osnovnih dobrin, kar je ljudem z malo denarja neposredno v prid.

John Maynard Keynes je v svojem monumentalnem makroekonomskem delu »*Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja*« iz l.1936 zapisal, sicer iz ideološko nasprotnega stališča,... »*da se bo prihodnost več naučila od Gesellovega duha kot od Marxa*«. Vsaj zaenkrat moramo ugotoviti, da se ta napoved še ni uresničila. Kljub temu pa so praktični poskusi uporabe Gesellovega predloga izjemno odločno potrdili njegova predvidevanja. Svetovno

je odmeval velik uspeh in propad denarne reforme v avstrijskem mestecu Wörgl, ki je leta 1932 izpeljal denarno reformo, ki še danes navdihuje.

To je bil čas velike svetovne depresije, ki jo je Avstrija po razpadu imperija že dočakala v slabem stanju, kriza pa je vse skupaj le še poslabšala. V Wörglu je brezposelnost takrat dosegla 30% stopnjo, davčni prihodki občine so se krčili, močno so usahnili nakazila iz državne in pokrajinske blagajne, za vratom pa so jim visela še bremena visokih dolgov, ki jih ni bilo več mogoče odplačevati – občina je bila skratka na robu bankrota. V takih brezupnih razmerah se je mestni svet odločil izdati 12.600 potrdil oz. t.im. **brezobrestnih šilingov**, ki so bili zavarovani z enako vsoto pravih šilingov, naloženih v običajni banki. Mestni svet je potrdila izdal za financiranje projektov kot so popravila cest, gradnja mostu in smučarske skakalnice, namestitve uličnih svetilk ter podobnih komunalnih del. Z novoustvarjenim denarjem so lahko plačali delavce, kupili material, sprejemali so ga v mestnih trgovinah in pri lokalnih obrtnikih, z njimi pa je bilo mogoče plačati tudi dajatve občini. Z možnostjo kroženja potrdil torej ni bilo težav. Ker v takem denarnem sistemu ni smiselno kopičiti denarnega bogastva, je s pomočjo denarja ustvarjena resnična koristnost.

V Wörglu je skratka veljalo, da mora ob koncu meseca imetnik potrdila nanj nalepiti znamko v protivrednosti enega odstotka vrednosti, kar pomeni, da je denar devalviral letno po 12% stopnji. To je negativna obrestna mera ali strošek posedovanja denarja. Pravilo je povzročilo t.im. 'taljenje denarja', zato so vsi potrebne nakupe skušali opraviti čim prej in se pred koncem meseca znebiti potrdil – denar se je stekal v trgovine in k obrtnikom, ti pa so z njim na koncu plačali svoje davke, tako da se je denar vsak mesec vrnil nazaj Mestnemu svetu.

Zaradi spodbude kroženju se je v enem letu celoten znesek potrdil obrnil 416-krat ali 13-krat hitreje, kot se je takrat povprečno obračal avstrijski šiling, in s tem ustvaril za tolikokrat večji obseg transakcij v lokalnem gospodarstvu. Poleg tega je na koncu mestni svet dobil nazaj vseh svojih 12.600 brezobrestnih šilingov, tako da je lahko sprostil bančno garancijo in s pobiranjem ležarine zbral še za 1.512 avstrijskih šilingov taks. Z minimalnim dodatnim obdavčenjem, ležarino, je ukrep mestnega sveta na koncu omogočil toliko dodatnih del v lokalni ekonomiji, da je stopnja brezposelnosti v enem samem letu padla za četrtno. Edina težava za širjenje wörglskega denarnega sistema je bilo neposredno vmešavanje imperialne denarne politike, saj je wörglske šilinge zaradi ogrožanja monopola tiskanja denarja v naslednjem letu prepovedala osrednja avstrijska banka. In to kljub temu, da so se za dosežke mnogi osebno zanimali, npr. takratni francoski premier Edouard Daladier in ameriški ekonomist svetovnega slovesa, Irving Fisher.

Uspešen poizkus demokratičnega zapiranja varčevalne vrzeli pozna tudi denarna zgodovina države, kjer je monetarizem doma, ZDA. Že sam boj za neodvisnost

od angleške krone je bil v veliki meri povezan ravno z zahtevo kolonistov po suvereni pravici izdajanja lastnega denarja. V tem duhu je pokrajinska vlada Pennsylvanije v prvi polovici osemnajstega stoletja oblikovala vzporeden bančni model. Ustanovila je javno banko, ki so jo vodili javni uslužbenci, in je kmetom posojala denar pod zelo ugodnimi pogoji. Iz obresti je zbrala dovolj prihodkov za delovanje vlade, tako da davki sploh niso bili potrebni.

Demokratske denarne ureditve danes niti niso tako redke, le da jih v Sloveniji še slabo poznamo. Sodoben primer denarne ureditve, ki je komplementaren obstoječi, je sistem lokalne menjave (angl. *Local Exchange and Trading System* – LETS). To je brezobrestna shema vzajemnega kreditiranja sodelujočih. Temelji na uporabi komplementarne valute kakršen je bil že *wörglski šiling*, in je pogosto določena v enotah, ki so ekvivalentne uradni valuti. Velja le lokalno, pomembna pa je za urejanje lokalnih zadev. Komplementarna valuta ne zahteva odprave obrestnega denarja, niti ni mogoče nikogar prisiliti, da jo sprejme. Namenjena je spodbujanju menjav blaga in storitev dodatno k že obstoječim. Nekdanji centralni bančnik Bernard Lietaer, ki je pomagal pri načrtovanju uvajanja evra, sicer pa temeljni avtor s področja komplementarnih valut, vidi njihovo nalogo predvsem v tem, da »zaposlijo sicer še neuporabljen bogastva za zadovoljitev sicer še nepotešenih potreb«.

Na omenjeni sistem lokalne menjave LETS pogosto leti kritika, da ga spodbuja predvsem izogibanje državnim davkom, ker država ne more zaznati niti obdavčiti transakcij, opravljenih z lokalnim denarjem. A očitek ni utemeljen. Kot kaže wörglski primer, je lokalni denar celo pospešil plačilo lokalnih davkov. Če bi bilo dovoljeno plačevati državne davke v lokalni valuti, bi lahko izboljšali tudi pobiranje državnih davkov. Poleg tega komplementarne valute pogosto opravljajo transakcije v osebni sferi, kot so prostočasne dejavnosti in v družbeni sferi za dejavnosti, ki se drugače ne izvajajo. Tako mnoge transakcije, ki jih plačamo s komplementarno valuto niti doslej niso bile zajete v davčni sistem.

Davčna obveznost nastane šele, ko LETS posreduje v menjavah med profesionalci v njihovih poslovnih zadevah; taki primeri sicer ne izključujejo uporabe komplementarne valute, le da je takrat transakcije treba opraviti delno v LETS in delno z uradnim denarjem, ki nato omogoči plačilo davkov državi v njenem denarju. A tudi v tem primeru bi lahko imeli velike izjeme, ki bi bile v prid uporabi LETS. Država pobira davke zato, da z njimi financira javne dobrine, ki jih ne preskrbuje zasebni kapital v zasebnih transakcijah na trgu. V primeru komplementarnih valut pa gre pogosto za preskrbo javnih dobrin, ki jih državi sami ne uspe zagotoviti ampak jih ustvarijo udeleženci socialni projektov, uporabniki komplementarne valute. V takih primerih je denar nastal šele kot posledica ustvarjanja javnih dobrin, torej udeleženci LETS davčno državi ne dolgujejo ničesar, prej obratno.

Torej, s svojo lastno vzporedno valuto si lokalna skupnost povrne moč odločanja o sebi. Obenem pa zgradi obrambni nasip pred globalistično prisilo k poenotenju, monopolih in korporativizmu, saj bi lokalna bogastva in denar v večji meri krožila v lokalnih okvirih. To ni nikakršno pohlevno upanje, saj se vse to že dogaja, pravi Lietaer in bo enkrat, ko se rešimo oklepa plenilskega monetarizma, za vedno odpravilo sedanjo nevzdržno prisilo denarja nad ljudmi in nad skupnostmi. Zasnovo pravične denarne ureditve vsebujejo celo temeljne določbe, s katerimi je bil ustanovljen enotni evropski denarni sistem in na čemer počiva evro - namreč določba o tem, da se denar uporablja v svetu, ki mu vladajo vrednote harmoničnega razvoja, kakovosti življenja, družbene solidarnosti in kohezije.

Tako na koncu pridemo do točke, ko se vsili vprašanje: zakaj ne bi zahtevali izvedbe radikalne denarne reforme, ki bi enkrat za vselej odpravila obrestovani denar? Ker ima dolg družbeno vlogo, mora živeti v družbenem kontekstu, ki disciplinira njegovo rabo. Denar in kredit bi morali obravnavati kot zrak in vodo, kot skupne javne dobrine človeštva. Zato mora biti centralna banka ustanovljena kot javno odgovorna ustanova, ki denar izdaja brezobrestno. Javna centralna banka mora javnost oskrbeti z denarjem, ki je prost obresti in dolgov tako, da denar ne pomeni več nepremagljive prepreke financiranju nizko donosnih javnih projektov. V to smer radikalne reforme gredo zavzemanja *Ameriškega denarnega inštituta* iz Chicaga, oziroma njegovega direktorja.

Direktor **Stephen Zarlenga** torej ne zahteva nič manj kot sto odstotne bančne rezerve oziroma popolno pokritje danih bančnih posojil z vlogami varčevalcev: po njegovem bi banke ostale samo še denarna skladišča, ki bi svojim strankam zaračunavala manipulativne stroške, ne bi pa mogle več s posojili strankam izdajati tako imenovanega 'knjižnega' ali negotovinskega denarja. Večina denarja v obtoku namreč niso bankovci in kovanci ampak t.im. 'knjižni denar'. Ta pa nastane v bilancah poslovnih bank.

Nepoznavalcem je težko dojeti, da nekaj tako pomembnega, tako nepogrešljivega večinoma nastane dobesedno iz nič! V bilancah poslovnih bank se pojavi, ker banke večji delež tega, kar jim je uspelo zbrati denarja v obliki varčevanja, ne potrebujejo kot rezervo za dnevno poslovanje s svojimi varčevalci, zato likvidni presežek posodijo. To pa storijo tako, da povečajo stanje na računih svojih komitentov - in s tem računovodsko ustvarijo denar na računih. Ne vzamejo ga z nikogaršnjega računa, predhodno ga nihče ni banki vplačal, denar preprosto nastane, kakor se je na začetku XX. stoletja izrazil **Josiah Stamp**, takratni direktor angleške centralne banke, '*s potezo peresa*'.

Omenjeni **Lietaer** v svoji novi knjigi »*Prihodnost denarja*« sicer resno podvomi v izvedljivost radikalne denarne reforme, ki bi odpravila obrestni denar. Povezave med politiko, zakonodajo, bankami in mednarodnim denarnim

sistemom so po njegovem poznavanju centralnega bančništva tako čvrste, da jih ni mogoče zlomiti niti kadar predloge podajo najbolj vplivni ekonomisti, niti kadar jih zahteva široka javnost. Pogorel je najprej Gessel, pozneje pa tudi Keynes z idejo, da bi v mednarodnih financah uvedli enotno svetovno obračunsko valuto **Bancor**, ki bi preprečila nastanek dolarskega imperija, ki zdaj izsiljuje svet. Lietaer zagotavlja, da njegov predlog komplementarnih valut sploh ni namenjen oblikovanju idealnega denarnega sistema ampak daje samo možnost zapustiti njegove prisilne okvire in nepravičnost. Kdor pa hoče sam popolnoma nadomestiti obrestovani denar s komplementarno valuto, to vsaj načeloma tudi lahko izvede sam zase.

Ne glede na izražene razlike alternativni denarni sistemi ne omejujejo ali celo docela odpravijo samo obrestne ekonomije ampak pogosto zadoščajo tudi za znižanje ali celo odpravo davkov. Mnogi avtorji, tudi Zarlenga, gredo še korak dlje. Najprej nas osvobodi bremen obresti, nato še bremen davkov in na koncu zahteva del prihodkov denarne ekonomije enakomerno vrniti kot dividendo ali univerzalni temeljni dohodek vsem osebam s stalnim prebivališčem v konkretni državi. Državljanska dividenda je letni prejemek vsakega prebivalca iz naslova upravljanja nacionalnega premoženja. Ideja je v nekaterih državah tudi že uresničena. Zamisel izvira še iz časov francoskega utopičnega socialista **Charlesa Fouriera**, idejo pa danes najbolj uspešno promovira **Philippe Van Parijs**, belgijski politični teoretik.

Nedavno je založba Krt izdala prevod njegove knjige v slovenščino. V njej **Robert Solow**, l. 1987 za svoj model gospodarske rasti dobitnik Nobelove nagrade za ekonomijo, navede dva razloga za državljansko dividendo: delniški in likvidni. Delniški del pojmuje zemljo in naravne vire na ozemlju neke družbe za dediščino celotne skupine, do katerih so enako upravičeni vsi; dohodek, ki ga prinaša naravni kapital, lahko obravnavamo kot ekonomsko podlago socialne dividende. Likvidni del pa izhaja iz tega, da je letni proizvod nacionalnega gospodarstva v veliki meri odvisen od družbenih interakcij, in ne samo od prizadevanja podjetnikov in njihove lastnine. Ta skupni del bi moral biti na razpolago za skupne cilje!

Po manj radikalnem načrtu bi državna zakladnica, ki upravlja z javnim premoženjem, vsakemu državljanu izdala vavčerje oziroma bone, s katerimi bi lahko plačevali za osnovne dobrine in storitve. Dokler jih ne bi porabili, bi ležali v krajevni hranilnici v zameno za manjši trajni brezobrestni depozit, ki bi omogočal brezobrestno kreditiranje lokalnih projektov. Vavčer je neke vrste obveznica, izražena v denarni protivrednosti, ki jo imetnik lahko potroši le za določen namen, vzemimo za plačilo stanarine, hrane, potovanja ali izobraževanja. Delavske bone je kot obliko plače delavcev na začetku XIX stoletja predlagal Robert Owen za uravnavanje povpraševanja v socializmu,

kjer ta odločitev ni prepuščena trgu; kasneje pa je idejo zagovarjal Marx. Neobdavčeni boni za hrano so poznani in se uporabljajo marsikje, npr. sredi prejšnjega stoletja v Veliki Britaniji z namenom, da bi čim bolj znižali ceno kosil ne samo za revne ampak tudi za vse zaposlene. Leta 2009 je Tajvan uvedel potrošniške bone v protivrednosti okoli 110 evrov, ki pripadajo vsakemu prebivalcu države, da bi kot inštrument premoščanja gospodarske krize vzpodbudil široko porabo gospodinjestev.

Posebej dragocena prednost alternativnih denarnih ureditev v razmerah globalne nestabilnosti je, da so močna opora lokalnim gospodarstvom in omogočijo ekonomski razcvet na področjih napredka, ki so bila doslej zadušena. Osvobojena služenja državnemu denarju, bremena obresti ter plenilskih odnosov, bo lahko zrasla lokalna ekonomija, temelječa na sodelovanju in ustvarjalnosti pri upravljanju z lokalnimi bogastvi. Šele tako bo moč osnovne človekove pravice uresničiti ne le v abstraktnem pravnem pomenu kot zdaj ampak tudi ekonomsko.

Lokalna stabilnost lahko postane protiutež nestabilnosti, povezani z globalizacijo. Danes ne obstajajo niti ni doglednih obetov za oblikovanje nove mednarodne ureditve, ki bi bila tem procesom sploh kos. Zato ni tvegano napovedati, da se bo globalna nestabilnost nadaljevala. Za izstop iz igralniške ekonomije za pomoč in razumevanje ni mogoče prositi ekonomskih in političnih elit, ki so že preveč vpletene v narkotične igre globalnih financ. V soočenju s trajno negotovostjo teh razmer morajo običajni ljudje denarne zadeve preurediti sami, od spodaj navzgor in v lokalnem merilu. To bo odločilen dejavnik decentralizacije pogojev kolektivnega življenja in vračanja neposrednih odnosov na vseh področjih komunalnega pomena. Gre za širšo zamisel samostojnega urejanja lastnih stvari v lokalnem okolju. To pa poleg lokalnega izdajanja denarja zajema tudi vse druge pogoje dostojnega življenja, od energetske samozadostnosti, kakovosti bivanja in varnosti.

Ruševine berlinskega zidu in Wall Street-a so ruševine elit dvajsetega stoletja. Na začetku XXI stoletja zato prevarani ne zahtevajo več pravice, ne terjajo izpolnitve prelomljenih obljub, in še manj vrnitve stare pravde. Zdaj je pomembno le še prelomiti s tem, kar se počne v našem imenu. To je pravzaprav že zahteva iz davnega leta 1867, ko je bila prvič izrečena na kongresu I. Internacionale s temi besedami:

“Predolgo smo bili priklenjeni na vlačilec diplomiranih markizov in princev znanosti. Skrbimo za svoje stvari sami, in naj bomo še tako neveščiči, nikoli jih ne bomo opravili slabše, kot so bile opravljene v našem imenu,” predvsem z manjšimi nepopravljivimi škodami zase ter za svoje okolje. To misel so povzeli anarhisti v osemindesetem (kot Raoul Vaneigem, v »Gospodarjih brez sužnjev«, ki je sicer ena osrednjih osebnosti gibanja situacionistov - veje anarhistov, ki so sprožili študentske nemire 1968) in spet pride zelo prav danes,

ko je ureditev, vzpostavljena po drugi svetovni vojni v razsulu in smo se vsi naenkrat, vede ali ne, še manj hote ali ne, prelevili v radikalce in nepomirljive kritike vladajočega ekonomskega reda.

Seznam literature je na voljo na spletnem naslovu <http://www.sdeval.si/Objave/Ukradena-blaginja-nadaljevanka.html>